

УДК 334.012

Ю. А. Малашенко,
аспірант, Національний університет водного господарства та природокористування

ІНСТИТУЦІЙНІ КОНЦЕПЦІ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

J. A. Malashenko,
National University of Water Management and Nature Resources Use

THE EFFECTIVENESS OF INSTITUTIONAL CONCEPTS PROMOTE THE DEVELOPMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF ENTERPRISES

Стаття присвячена проблематиці результативності інституційних концепцій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Виявлено зв'язок між концепціями зовнішньоекономічної діяльності та суспільно-економічними формаціями. Визначено результативність класичних та неокласичних концепцій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Запропоновано авторське визначення інститут зовнішньоекономічної діяльності.

The article is devoted to the impact of institutional concepts promote the development of foreign economic activity of enterprises. Discovered the link between the concepts of foreign trade and socio-economic formations. Determined the effectiveness of classical and neoclassical concepts promote the development of foreign economic activity of enterprises. Proposed a definition Institute of foreign trade.

Ключові слова: результативність, розвиток, зовнішньоекономічна діяльність, підприємства, концепції, суспільно-економічні формації, інститут.

Keywords: effectiveness, development, foreign trade, company, concept, socio-economic structure of the Institute.

Вступ. Сучасна модернізація підприємств, а саме орієнтація господарських систем на зовнішньоекономічний тип розвитку, зумовили трансформацію інституціональних умов і відповідного інфраструктурного забезпечення. Внаслідок формування нових інституційних, економічних, галузевих особливостей формування інфраструктурного забезпечення потребує теоретичного осмислення зміст концепцій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Інституційне розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в значній мірі визначається сформованою системою інституцій, що потребує розробки методології та класифікації. Перехід від одного типу розвитку господарських систем до іншого означає часто перехід від одного домінуючого інституту до іншого. При цьому виникає необхідність комплексного вивчення формування та розвитку інститутів забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємств, що дозволило б виявити тенденції зближення трансакційного та виробничого секторів і усунути інституційні розриви між ними, що істотно відбитися на результативності підприємств. Незважаючи на багатогранність теоретико-методологічної бази дослідження розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в даній області залишається ще багато невирішених проблем, таких як: відсутність систематизації напрямків, що визначають умови для формування та функціонування окремих інституцій, відсутність комплексного підходу до формування інституційної структури інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Методичні та практичні питання вище зазначеної проблематики опрацьовуються багатьма авторами, зокрема: Леоненко П.М. [1], Кульчицький Б.В. [3], Норт Д.[5], Коуз Р.[6], Вільямсон О.Е. [7], Канцуров О.[8], Корнівська В. О.[9], Ярошенко Ф. О. [10].

Постановка задачі. Разом значною кількістю наукових опрацювань, залишається не вирішеною проблема визначення результативності існуючих концепцій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств, що на сьогодні не вирішена не дивлячись на значну кількість наукових публікацій та практичних розробок в цій сфері. Тому нагальною потребою є визначення меж застосування концепцій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств на основі систематизації їх результативності.

Результати дослідження. Перші концепції сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств були пов'язані розвитком міжнародної торгівлі між державними монополіями та експансією торгових зв'язків у період розвитку таких супердержав як Великобританія, Франція та інші. До класичних відносяться наступні концепції сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Концепція меркантилізму — яка була розроблена європейськими вченими Томасом Маном (1571—1641), Чарльзом Дейвіантом (1656—1714), Жаном Батістом Колбертом (1619—1683), сером Вільямом Петті (1623— 1687). Обґрунтувала роль товару та необхідність економічного виходу національних держав на зовнішні ринки. Ці функції чудово виконав меркантилізм. Ця концепція базувалась на інтенсифікації позиціонування саме державним монополіям як головних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності [4,1].

Наступною концепцією, сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств є теорія абсолютних переваг. Засновником класичної школи економічної думки був Адам Сміт (1723—1790). Він проголосив, що основою багатства націй та народів є міжнародний поділ праці та відповідна йому спеціалізація різних країн на виробництві тих товарів, щодо яких вони мають абсолютні переваги. Таким чином спонукавши підприємства до спеціалізації. Наступною теорією міжнародної торгівлі є теорія співвідношення факторів виробництва (Хекшера-Оліна). А. Сміт та Д. Рікардо пояснювали міжнародну торгівлю існуванням абсолютних та порівняльних переваг у виробництві товарів, а головним фактором, що впливає на виробництво товарів, вони вважали працю. Ціна товару, на їхню думку, залежала тільки від трудових витрат, тобто вони дотримувалися трудової теорії вартості. Також серед класичних концепцій, сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств заслуговує теорія співвідношення факторів виробництва (Хекшера-Оліна) [1,2]. А. Сміт та Д. Рікардо пояснювали міжнародну торгівлю існуванням абсолютних та порівняльних переваг у виробництві товарів, а головним фактором, що впливає на виробництво товарів, вони вважали працю. Ціна товару, на їхню думку, залежала тільки від трудових витрат, тобто вони дотримувалися трудової теорії вартості. І дійсно на сьогодні ця концепція не втратила актуальності в сприянні розвитку зовнішньоекономічної діяльності і активно застосовується її суб'єктами.

Слід відзначити, що на сьогодні також існують новітні розробки в сфері концепцій сприяння зовнішньоекономічної діяльності які кардинально відрізняються від класичних теоретичних опрацювань. Так однією з концепцій, що сприяла розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Великобританії, Німеччині,

Данії, Італії, Кореї, Сінгапуру, США, Швейцарії, Швеції та Японії є теорія конкурентних переваг Вільямсом О.Е [7]. Загалом релевантні до зазначеної проблематики концепції сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в контексті формаційного підходу представлено на рис.1.

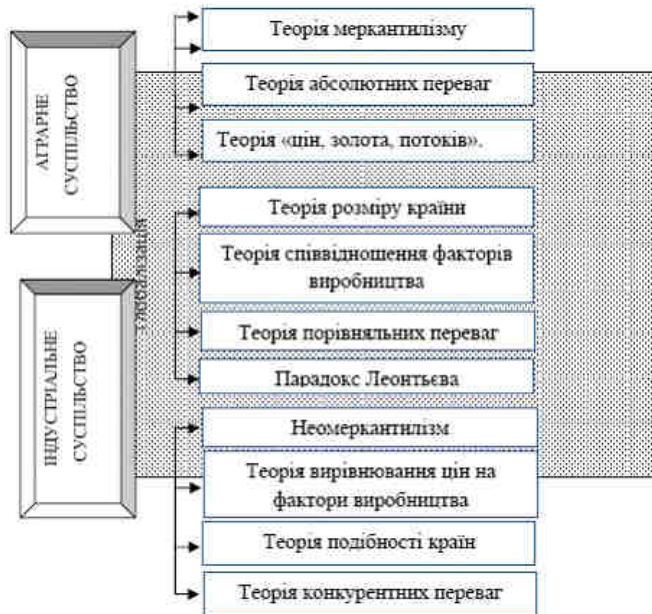

Рис. 1. Диференціація концепцій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в контексті формаційного підходу [1,2,4]

Аналізуючи міру застосовності та актуальність зазначених вище концепцій слід підкреслити, що вони мають фрагментарний характер та описують тільки окремі аспекти зовнішньоекономічної діяльності підприємства в умовах індустріального та аграрного суспільства. Разом з цим новітні процеси в бізнес середовищі кардинально змінили зовнішні умови функціонування як видно з рисунку 1. глобалізація активно розгортаючись зумовила зміну базових концепцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності. Основним вектором трансформації концепцій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності з 70-х років і до сьогодні є транс націоналізація [2,11].

Одною з перших концепцій, що визначали зовнішньоекономічну діяльність не як локальну систему, а як глобальну стала теорія «життєвого циклу». Проте на нашу думку в рамках теорії «життєвого циклу» досить важко пояснити уповільнення розвитку зовнішньої торгівлі в 70-х роках. Жоден з елементів цієї теорії не здатний дати пояснення скорочення торгового обороту цілої групи галузей і товарів. В цьому випадку набагато більш кращою виглядає концепція структурних змін.

Також заслуговує уваги теорія Кругмана, яка на відміну від існуючих дала новий погляд на переваги вільної торгівлі. Використовується для розрахунку наслідків зняття торгових бар'єрів. Стаття 1979 р. лягла в основу «нової економічної географії» - теорії, яка пояснює світовий процес урбанізації. (Сьогодні 1/2 світового населення живе в містах). Ця теорія також будується на припущеннях про економію масштабу у виробництві, про схильність споживачів до різноманітності, але додається нове припущення: - праця мобільний між регіонами [2,4,3]. Таким чином зовнішньоекономічна діяльність стала відігравати вирішальну роль в процесі діяльності підприємств: вона надавала розмах і характер, який лише вона була в змозі дати. Бурхливий розвиток ТНК досить швидко показав, що теорії сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в епоху глобалізації змінюються у бік пояснення діяльності транснаціональних корпорацій та ефектів, що утворюються як наслідок їх діяльності (див. рис. 2).

Рис. 2. Корпоративна модифікація теорій сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах глобалізації [4,2,7,11]

Новітні підходи, що з'явилися під впливом наведених у рисунку 2. складових світогосподарського розвитку дозволяють виявляти і аналізувати наслідки тих ситуацій, в яких підприємства знаходять вигідним ставати транснаціональними. Ці корпорації є чітко визначеними економічними суб'єктами, вони володіють специфічними активами, беруть участь в монополістичній конкуренції і грають активну роль у зовнішньоекономічній діяльності. Новітні концепції сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах глобалізації на відміну від класичних пояснюють одночасне існування міжсекторальної, внутрішньогалузевої та внутрішньофірмової торгівлі. Проте, незважаючи на відносне багатство даних теорій, вони потребують подальшого розширення і уточнення з тим, щоб охопити широкий спектр новітніх проблем зовнішньоекономічної діяльності. Також слід підкреслити, що в вище зазначених концепціях не були отримані більш реалістичні структури торгівлі, за своїм фундаментальним властивостям, вони не відрізняються від тих структур торгівлі, які були виведені в більш ранніх теоріях [2].

На протипагу вище зазначеним неокласичним концепціям на сьогодні формується нова концепція сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств інституціоналізм. На відміну від існуючих вона розкриває зміст проблем, що не розглядає жодна з класичних та неокласичних теорій, так наприклад інституціональна теорія торкається таких проблем як: транзакційні витрати; режими прав власності та їх вплив на результативність зовнішньоекономічної діяльності; типологію контрактів та оцінку їх ефективності в зовнішньоекономічній діяльності тощо. Аналіз існуючих аналітичних та теоретичних узагальнень свідчить, що інституціоналізм міждисциплінарна наука має достатню кількість концепцій однак визначимо які з них мають значення для розвитку діяльності підприємств сфери послуг. На думку авторів, особливістю сучасної вітчизняної реалії є те, що зовнішня торгівля розвивається в умовах докорінної ломки старих звичних інструментів зовнішньоторгівельної діяльності, які існували в радянський період, і формування нових відносин, що відповідають нинішнім умовам. В даний час зовнішня торгівля здійснюється безліччю незалежних приватних підприємств, компаній, державних підприємств, банків і т. д. Ця ситуація призвела до трансформації існуючої раніше інфраструктури ЗЕД для її відповідності реаліям зовнішньоторгівельної діяльності, що проходить за новими правилами. Функціонуюча в економіці країни інфраструктура ЗЕД формувалася еkleктично, по ходу виникнення нових завдань і правил. Ступінь її ефективності не повністю відповідає сучасним завданням, а зв'язки між окремими її елементами не завжди науково обґрунтовано, що, безумовно, позначається на рівні ефективності використання ЗЕД в цілому.

Висновок. В процесі систематизації та визначені меж застосування класичних і неокласичних концепцій сприяння зовнішньоекономічній діяльності підприємств було виявлено, що в науковій літературі існує достатня кількість концепцій, що описують функціонування зовнішньоекономічної діяльності, однак слід відзначити, що сучасна система економічних зв'язків яка активно трансформується в контексті розвитку процесів конвергенції суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності і тим самим дає можливість стверджувати, що існуючі підходи є не достатньо об'єктивними і більшою мірою носять фрагментарний характер.

В першу чергу в процесі систематизації концепцій, що описують функціонування зовнішньоекономічної діяльності було виявлено зв'язок між концепціями зовнішньоекономічної діяльності та суспільно-економічними формаціями. Теоретичні концепції класичного характеру хоч і описують деякі аспекти зовнішньоекономічної діяльності проте застосування їх у сучасних умовах вкрай обмежено тому що сама система і її наповнення достатньою мірою змінилися за

останні два століття, з цього застосування в авторському дослідженні класичних концепцій для аналізу зовнішньоекономічної діяльності підприємств сфери послуг не представляється актуальним.

Також в процесі генералізації складових концепцій, що описують функціонування зовнішньоекономічної діяльності виявлено що в сучасній науковій літературі відсутнє однозначне визначення «інститут зовнішньоекономічної діяльності» та досить дискусійним є визначення вчених щодо внутрішніх елементів які відображають методологію функціонування зовнішньоекономічної діяльності підприємств національної економіки. Цим на нашу думку існує необхідність уточнення даних визначень з урахуванням сучасних тенденцій розвитку економічної системи.

Серед науковців на сьогодні існує дискусія щодо визначення «інститут зовнішньоекономічної діяльності», проте все визначення за своїми властивостями слід поділити на дві групи. Перший тип визначення згідно з яким інститут зовнішньоекономічної діяльності це – система формальних правил, що визначають діяльність підприємств в сфері зовнішньоекономічної діяльності підтримують такі науковці як [1], [5], [6], [7]. Слід однак відзначити, що таке визначення не включає значення неформальних інституцій. У іншому трактуванні серед авторів [2], [3], [4], що визначають інститут зовнішньоекономічної діяльності як сукупність основоположних соціальних, політичних, юридичних і економічних правил, що визначають рамки поведінки підприємств в зовнішньоекономічній діяльності, не береться до уваги той факт, що самі правила конкуруючі між собою можуть знищувати один одного переважаючи за своїм значенням, тобто можуть складатися такі випадки, коли неформальні правила будуть дотримуватись краще так як формальні правила не регулюються достатньо ефективно гарантом цих правил.

Таким чином, на відміну від існуючих на нашу думку інститут зовнішньоекономічної діяльності це – сукупність як формальних та і неформальних інституцій, що конкуруючі між собою забезпечують функціонування зовнішньоекономічної діяльності підприємств на основі виникнення координації, прогнозування поведінки, та зниження рівня невизначеності середовища, у якому діють підприємства що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність. І якщо певна частина інституцій неважливо формального чи неформального характеру не забезпечує ефективність зовнішньоекономічної діяльності то її замінє інша інституція. Тобто на нашу думку саме ефективність зовнішньоекономічної діяльності детермінує складові інституту сприяння зовнішньоекономічній діяльності а не навпаки.

Також як висновок, слід додати, що аналіз теоретичних концепцій сприяння зовнішньоекономічній діяльності дає змогу стверджувати, що на сьогодні склалася така ситуація, в якій кожна країна має свою унікальну інституційну структуру зовнішньоекономічної діяльності, що детермінована те тільки і не стільки формальними правилами, а саме інфраструктурним забезпеченням. Тому визначення змісту та ролі інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств несе значний інтерес та практичну цінність в підвищенні ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств України.

Список використаних джерел.

1. Леоненко П.М. Сучасні економічні системи: навч. посібник / П.М. Леоненко, О.І. Черепніна. – К.: Знання, 2006. – 429 с.
2. Основи економічної теорії: політекономічний сегмент / відп. ред. Г.Н. Клишко. – 4-е вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 245 с.
3. Кульчицький Б.В. Сучасні економічні системи: навч. посіб./ Б.В. Кульчицький. – Л.: Афіша, 2004. – 175 с.
4. Barnett W. Carroll G. Modeling internal organizational change // Annual Review of Sociology. – 2005. – Vol. 21.– № 1.– P. 217 – 236.
5. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки/ Д. Норт; пер. з англ. І. Дзюб. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
6. Коуз Р. Природа фірми: походження, еволюція і розвиток / Р. Коуз ; за ред. О. Вільямсона, С. Вінтера ; пер. з англ. А. Куликова. – К.: А.С.К., 2002. – 335 с.
7. Вільямсон О.Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів / О.Е. Вільямсон. – К.: Видавництво «АртЕк», 2001. – 472 с.
8. Канцуров О. Інституціоналізм як теоретико-методологічні засади сучасних реформ / О. Канцуров // Економіка України. – 2011. – № 5 (594). – С. 15–22.
9. Корнівська В. О. Інститути розвитку в контексті українського соціоінституційного середовища / О. В. Корнівська // Сучасна економічна теорія та пошук ефективних механізмів господарювання: зб. матер. Міжнарод. науково-практ. конф. / [відп. ред. Л. А. Кравченко]. – Саки: ПП „Підприємство Фенікс”, 2012. – 426 с.
10. Реформування податкової системи України: теорія, методологія, практика: монографія / [Ф. О. Ярошенко, П. В. Мельник, А. І. Мярковський та ін.]; за заг.ред. М. Я. Азарова. – К.: Міністерство фінансів України, 2011. – 656 с.
11. Сазонець І. Л. Пріоритети концепції "економічного імперіалізму" в дослідженні соціальної відповідальності транснаціональних корпорацій як формальних інститутів [Електронний ресурс] / І. Л. Сазонець // Актуальні проблеми економіки. - 2012. - № 4. - С. 54-61.

References.

1. Leonenko, P.M. (2006), Suchasni ekonomichni systemy [Modern economic systems], Znannia, Kyiv, Ukraine.
2. Klymko, H.N. (2002), Osnovy ekonomichnoi teorii: politekonomichnyj sehment [Fundamentals of economic theory: political economy segment], 4rd ed, Znannia-Press, Kyiv, Ukraine.
3. Kul'chyts'kyj, B.V. (2004), Suchasni ekonomichni systemy [Modern economies], Afisha, Lviv, Ukraine.
4. Barnett, W. and Carroll, G. (2005), "Modeling internal organizational change", Annual Review of Sociology, vol. 21, pp. 217 – 236.
5. Nort D. (2000) Instytutsi, instytutsiyna zmına ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional change and functioning of economy], Osnovy, Kyiv, 198 p.
6. Cows R. (2002) Pryroda firmy: pohodzhennia, evoliutsia i rosvytok [Nature of firm: origin, evolution and development], A.S.K., Kyiv, 335 p.
7. Wiliamson O. E. (2001), Ekonomichni instytutsi kapitalizmu: Firmy, marketing, ukladannia kontraktiv [Economic institutions of capitalism: Firms, marketing, contracting], Artek, Kyiv , 472 p.
8. Kantsurov, O. (2011), "Institutionalism as a theoretical and methodological foundations of contemporary reforms", Ekonomika Ukrainy, vol. 5 (594), pp. 15–22.
9. Korniv'ska, V. O. (2012), "Development institutions in the context of Ukrainian social institutional environment", zb. mater. Mizhнарод. nauково-prakt. konf. Suchasna ekonomichna teoriia ta poshuk efektyvnykh mekhanizmv hospodariuvannia [Collected. Mater. The International. Scientific-practical. conf. Modern economic theory and the search for effective mechanisms for managing], Saky, Ukraine.
10. Yaroshenko, F. O. Mel'nyk, P. V. and Miarikov's'kyj, A. I. (2011), Reformuvannia podatkovoi systemy Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka [Reforming the tax system of Ukraine: Theory, Methodology, Practice], Ministerstvo finansiv Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
11. Sazonec I. L. (2012), «Priorities concept of "economic imperialism" in the study of social responsibility of transnational corporations as formal institutions», Aktualni problemi ekonomiki. vol. 4 pp.54-61.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2014 р.

ТОВ "ДКС Центр"